A megértés szerepe és alakzatai Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében

1. TARTALOMJEGYZÉK

2. Bevezetés ... 2
2.1 Célkitűzés ... 4
2.2 Eredmények összefoglalása ... 5
3. Szakirodalmi áttekintés ... 6
3.1 A megértés mint realitás ... 7
3.2 Megértés és rendszerelmélet ... 8
3.3 A megértés kritikája ... 8
4. Problémafelvetés ... 9
4.1 A keretfejezetek megértéskoncepciójának vizsgálata ... 10
4.2 A keretfejezetek narratológiájának vizsgálata ... 11
5. Bébé megértésfogalmának módosulása ... 13
5.1 A megértés mint nyelvjáték ... 13
5.1.1 Összenevetés ... 13
5.1.2 Az ereklye-jelenetsor ... 14
5.2 A megértés mint értelmezés ... 15
5.2.1 Az értelmezés mint ontológiai állapot ... 15
5.2.2 Egy implicit megértésfogalom kialakulása ... 17
6. Medve megértésfogalmának módosulása ... 18
6.1 A megértve levés mint ontológiai állapot ... 18
6.2 A megértéskoncepció felbomlása az iskolában ... 20
6.2.1 A megértés kudarca és az abjekt tapasztalat ... 20
6.3 Egy új megértésfogalom kialakulása ... 23
6.3.1 A nyelv világának vállalása ... 23
6.3.2 Megértés és magány ... 24
7. Összefoglalás ... 24
8. Bibliográfia ... 25

2. BEVEZETÉS

Ottlik Géza *Iskola a határon* című regénye a modern magyar prózairodalom egyik legjelentősebb alkotása (Olasz Sándor Ottlik regényszemléletének változásait elemző

tanulmányában a modernitás végpontján helyezi el a szöveget[1]). 1959-es megjelenése óta a regény szinte minden rétegét behatóan értelmezte a recepció. Az első néhány évtizedre jellemző politikai meghatározottságú olvasatokat[2] felváltotta a regény részletesebb, irodalomelméleti, narratológiai szempontból megalapozottabb vizsgálata. Születtek különböző testpoétikai olvasatok,[3] illetve a regényben megjelenített térélményt értelmező elemzések[4] is. Egyre nagyobb figyelem irányult Ottlik további szövegeire, korai novelláira, a *Hajnali háztetők* című kisregényére és posztumusz regényére, a *Budá*ra is, illetve szövegeinek más művészeti ágakkal, elsősorban a vizualitással való kapcsolatára.[5] Az egyre bővülő recepció hatására pedig a recepciót összefoglaló, aktuális kutatási irányokat ismertető munkák is egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a szakirodalomban.[6]

Az 1999-ben megjelent *Továbbélők* című regény az *Iskola a határon* előzményregényeként újabb szempontokkal szolgált az értelmezés számára. A szöveget 1948-ban Ottlik a kedvező lektori vélemények ellenére visszavette a Franklin Kiadótól, és a regény végül csak jelentős átdolgozások után, tizenegy évvel később jelent meg *Iskola a határon* címmel.[7] A szöveg megjelenése lehetőséget adott az Ottlik-recepció számára, hogy a három katonaiskolát tematizáló regényt (*Továbbélők*, *Iskola a határon*, *Buda*) egy szövegkorpusz részeként értelmezzék, feltárják a köztük lévő tematikus, motivikus, intertextuális kapcsolatokat.[8]

Az Ottlik-recepcióban a kiterjedt elemzési keretek és témák ellenére nem minden, a szöveg által felvetett kérdés kapott azonos mértékű figyelmet. A regényről és Ottlikról szóló nagyobb terjedelmű munkák, monográfiák általában a belső szabadság, annak

---

[1] OLASZ Sándor, *Ottlik regényszemléletének változásai*=O.S., *Mai magyar regények,* Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 34–44.
[2] ALMÁSI Miklós, *Egy nevelődési regény a középosztályról=Az elbeszélés nehézségei: Ottlik-olvasókönyv*, szerk. KELECSÉNYI László, Bp., Holnap, 2001.
[3] MOSZA Diána*, A test és a hatalom viszonya az Iskola a határonban=A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 158–169.
[4] PAPP Ágnes Klára, *Város és határ, térkép és labirintus: Az Iskola a határon és a Buda közt végbemenő váltás térpoétikai megközelítésben=„Próza az, amit kinyomtatnak”: Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152
[5] SZERECZ György, *Reprodukciók: Olajnyomatok a regény falain=A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 212–220.
[6] THIMÁR Attila, *A Lukács fürdő két lépcsősora: Kérdésirányok szabadsága= A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 291–301.
[7] KELECSÉNYI László, *100 éve született Ottlik Géza: Ideje van: A ’Továbbélők’ kézirat- és kiadástörténetéről*, Iskolakultúra, 2002/5, 79–84.
[8] FŰZFA Balázs*: „Sem azé, aki fut...”: Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*, Bp., Argumentum, 2006 (Irodalomtörténeti Füzetek, 158).

megteremtésének kérdéskörét tették elemzésük szervezőelvévé.[9] A megértés kérdésköre ezzel szemben sokkal kevesebb figyelmet kapott a recepcióban, annak ellenére, hogy már a szöveg második mondata is ezt tematizálja. A recepció nagy része, kevés kivételtől eltekintve[10] nem tette elemzése tárgyává a keretfejezetekben szereplő állításokat a katonaiskolai társak közt létrejövő teljes megértésről. Ezt az az értelmezések általában evidenciaként kezelték, és gyakran a narrációs szólamok összeolvadásával is összekapcsolták.[11]

2.1 CÉLKITŰZÉS

Dolgozatom témája a megértés kérdéskörének vizsgálata Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében. A szöveg explicit tartalmainak és narrációjának beható vizsgálatával megkísérlem árnyalni a regénnyel kapcsolatos szakirodalomban elterjedt viszonylag sematikus állításokat a szövegben szereplő megértés kérdéskörével kapcsolatban. A regénnyel kapcsolatos kutatásom legfontosabb célkitűzése az volt, hogy felvázoljam a regény két elbeszélőjének, Both Benedeknek és Medve Gábornak az elbeszélés során többször módosuló megértésfogalmát, amelyet a szakirodalom részleteiben már vizsgált, de a regény egészét átfogó tanulmány még nem született a témában. Kutatásom célja tehát nem egy korábbiaktól teljesen eltérő megközelítésmód vagy elméleti keretrendszer alkalmazása az Ottlik-szövegre, hanem az eddigi kutatási eredmények figyelembevételével a megértés a szöveg során folyamatosan változó összefüggéseinek és fogalomrendszerének felvázolása.

Ennek a regény eltérő megértésfogalmait értelmező és vizsgáló célkitűzésnek a következménye, hogy dolgozatomban olyan egymástól lényeges pontokon eltérő elméleti keretrendszereket is felhasználok a megértés vizsgálatához, mint például Gadamer és Wittgenstein nyelv- és megértésfogalma, illetve Julia Kristeva abjekt fogalma. Ezeket az eltérő filozófiai megközelítéseket természetesen dolgozatomban sem szeretném egységként kezelni, együttes alkalmazásukat az indokolja, hogy ezekkel lehet a legjobban kontextualizálni a regény elbeszélőihez tartozó folyamatosan változó megértésfogalmak egy-egy stációját, ezáltal is érzékeltetve az elbeszélők különböző megértésfogalmainak egymástól lényegesen eltérő természetét.

---

[9] SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Ottlik Géza*, Pozsony, Kalligram, 1994.; Kelecsényi László monográfiája már a címben is ezt emeli ki: KELECSÉNYI László, *A szabadság enyhe mámora: Ottlik Géza életei*, Bp., Magvető, 2000.; JAKUS Ildikó, HÉVIZI Ottó, *Ottlik-veduta*, Pozsony, Kalligram, 2004.

[10] PALKÓ Gábor, *Másodlagos megfigyelés és megértésdeficit az [I]skolában=„Próza az, amit kinyomtatnak”: Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152.

[11] például: FŰZFA, *i.m.*, 99.

Kutatásom fontos kiindulópontját jelentette az Ottlik-recepción belül az *Ottlik-veduta* által kijelölt, szoros olvasáson alapuló, a keretfejezetek explicit, szakirodalomban gyakran idézett állításait termékeny kritikával kezelő, a szöveg komplexitását feltárni kívánó elemzési irány. Ezt a megközelítést kíséreltem meg alkalmazni a regényben szereplő árnyalt és dinamikusan változó megértésfogalmak, megértéshez viszonyuló elbeszélői reflexiók és narratív technikák vizsgálata során.

Kutatásommal továbbá azt az Ottlik-szakirodalomban elterjedt, bár az utóbbi évek kutatásaiban háttérbe szoruló állítást is árnyalni szeretném, amely szerint a katonaiskolai élmények során a regény főbb szereplői (Bébé, Medve, Szeredy) között kialakul egy civil nyelvtől független megértés, amelyet a narrációs szólamok összeolvadása is érzékeltet. Dolgozatomban megkísérlem bemutatni, hogy a regényben ez a teljes megértés nagyrészt illúziónak bizonyul, hiszen a szöveg explicit és a narráció segítségével implicit módon is érzékeltetett megértésfogalma ennél sokkal árnyaltabb és komplexebb.

2.2 EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A regény elsődleges elbeszélője, Both Benedek már a keretfejezeteknek nevezett narratív egységben explicit módon egy katonaiskolai társak közötti, a közös múlt eredményeként kialakult, szavak nélküli teljes megértésről beszél. Ezt az állítást azonban már a keretfejezetek narrációja is érvényteleníti, ebből ered a keretfejezetek szövegének feszültsége. Bébé a továbbiakban az itt deklarált megértésfogalomra hivatkozva fokalizálja[12] gyakran jelöletlenül barátját, Szeredy Dánielt, amit saját homodiegetikus elbeszélésének[13] vagy más terminussal élve perszonális narrációjának[14] realisztikus motiváltságú történetmondásának keretében elvileg nem tehetne meg.

A regény másik elbeszélője, Medve Gábor által fokalizált részek esetében is kiemelt szerepet kap a megértés kérdésköre. Medve a szavak nélkül megértés ontológiainak tételezett állapotát kénytelen revideálni a katonaiskolai abjekt tapasztalatok[15] hatására, amelyek a személyiség felbomlásával, szerepekre szakadásával fenyegetnek. Medve a szubjektum

[12] A fokalizáció kifejezést itt és dolgozatom további részében is a Mieke Bal által meghatározott értelemben használom: BAL, Mieke, *Focalization*=M.B., *Narratology: Introduction to The Theory of Narrative,* trans. Christine van Boheemen, Toronto - Buffalo - London, University of Toronto, 2017, 132–154.

[13] Gérard Genette terminusa: GENETTE, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, trans. Jane E. Lewin, Ithaca, Cornell, 1983, 245.

[14] Tátrai Szilárd terminusa: TÁTRAI Szilárd, *Az elbeszélés lehetőségei: narráció és fokalizáció Ottlik Géza Iskola a határon és Továbbélők regényében*, Magyar Nyelvőr, 2002/2, 157-169.

[15] Julia Kristeva fogalma: KRISTEVA, Julia, *Powers of Horror: An essay on abjection*, trans. Leon S. Roudiez, New York, Columbia University, 1982.

egysége megőrzésének érdekében fogadja el a nyelv világát. A nyelv világában a szubjektumok közötti megértés a korábbi formában már nem lehetséges. Medve új megértéskoncepciója a közös magány felismerésén alapul, amely a maga ellentmondásosságában lehetővé teszi a szubjektum másokkal való kapcsolódását, ön- és egymásértését. Medve a nyelv nélküli megértve levés állapotától a szöveg folyamán eljut a nyelv világának vállalásáig, amellyel íróvá válásának explicit módon nem artikulált, rejtett narratíváját is rekonstruálni lehet.

Bébé megértésfogalma is jelentős változásokon megy keresztül az elbeszélés idejének[16] linearitásában. Bébé ontológiai állapota Medvével ellentétben nem a megértve levés, hanem az értelmezés, amelyet a katonaiskola világában Medvéhez hasonlóan kénytelen revideálni. Narratív technikája azonban implicit módon a gyermekkori állapot némileg módosított változatához tér vissza, hiszen Bébé narrációja felfogható Medve fiktív kéziratának értelmezéseként, a regény egésze pedig ezáltal egy fiktív hermeneutikai aktus dokumentációjaként. Bébé megértésfogalmának értelmezéséhez leginkább a gadameri hermeneutika nyújthat segítséget, amely a megértést értelmezésként, dialógusként tételezi.[17] Az értelmezés gadameri fogalma kétségbe vonja a szavak nélküli megértés és egy másik individuummal való teljes azonosulás lehetőségét, és ezáltal egy új, dialogikus megértésfogalom felé nyitja meg az utat.

3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Ottlik Gézáról és az *Iskola a határon*ról szóló monográfiák többsége a belső szabadság kérdésének középpontba állításával építi fel az értelmezését (ennek legjobb példája Kelecsényi László monográfiája, amely már a címében is hangsúlyozza a szabadság témájának jelentőségét Ottlik életművében[18]). A művet példázatként tételező Szegedy-Maszák Mihály-monográfia[19] és a detektívregény-sémát feltételező *Ottlik-veduta*[20] is alapvetően a szabadság, pontosabban az elérhető belső szabadság kérdéskörének mentén próbál kulcsot találni a szöveg értelmezéséhez. A megértés témájának mellőzött helyzetét mutatja az a tény is, hogy a monográfiák közül egyik sem szentel külön fejezetet a problémakörnek (a Kelecsényi monográfiájában található *A*

[16] Gérard Genette terminusa: GENETTE, *i.m*, 86.
[17] GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Osiris, 2003 (Sapientia Humana), 21, 343.
[18] KELECSÉNYI, *A szabadság…, i.m.*
[19] SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.*
[20] JAKUS-HÉVIZI, *i.m.*

megértés iskolája című fejezet valójában a regény folytatásának kényszeréről és nem a megértésről szól[21]).

3.1 A MEGÉRTÉS MINT REALITÁS

Szegedy-Maszák Mihály monográfiájának értelmezése szerint az *Iskola a határon* egy példázat, amelynek összetett elbeszélői szerkezete azonban rombolja ezt a példázatosságot.[22] Szegedy-Maszák a narráció előrehaladtával közeledést érzékelt a két elbeszélő között, amely értelmezése szerint az elbeszélői szólamok egyre nagyobb mértékű összeolvadásában manifesztálódik. Hangsúlyozza azonban, hogy a két nézőpont közeledése csak viszonylagos, bár az utolsó fejezetekben már egy magasabb szinten, az erkölcsi érzék két lehetséges megnyilvánulásaként folytatják a szövegben megkezdett párbeszédüket.[23] A monográfia kevés, a témához kapcsolódó állítása a megértést egy végességet nem ismerő történésként értelmezi, az értelmezés folyamatát pedig perspektívától függőnek és emberi nézőpontból lezárhatatlannak tételezi, amelynek érvényessége megállapíthatatlan.[24]

Bár állításainak egy része a megértés viszonylagosságára is ráirányítja a figyelmet, a téma alacsony fókuszáltsága, illetve a példázat narratív sémáján és a keresztény hagyományon nyugvó értelmezése azokat az állításait tételezte hangsúlyosabbnak, amelyek a szereplők világképének és narratív szólamának közeledését helyezik a középpontba. Ezt az értelmezési paradigmát folytatta a recepció nagy része, többek között például Fűzfa Balázs Ottlik-monográfiája,[25] amely már eltekint Szegedy-Maszák értelmezésének relativizáló természetétől, és a szöveget világképregényként tételezve azt állítja, hogy a zárójelenetre összecsiszolódnak a szereplők erkölcsi elvei, értékrendjei.[26]

Ezek az értelmezések nem vitatják, sőt a narratológiai elemzések eszköztárának felhasználásával még támogatják is azt a keretfejezetekben Bébé homodiegetikus elbeszélésében explicit módon artikulálódó megértéskoncepciót, amely szerint a katonaiskolai társak között az iskolai események hatására – amelyet a regényben maga a narratíva reprezentál – létrejött egy szavak nélküli megértés. Ezek az értelmezések azonban, (amelyeknek természetesen nem is központi tárgya a megértés kérdése) nem veszik figyelembe a megértés kérdéskörének szövegbeli árnyaltságát, illetve a narrátorok viszonyának, egymásra hatásának nem egyértelműen lineárisan változó természetét.

---

[21] KELECSÉNYI, *A szabadság…,i.m.*
[22] SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.,* 135.
[23] SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.,* 102.
[24] SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.,* 102.
[25] FŰZFA, *i.m.*
[26] FŰZFA, *i.m.*, 99.

3.2 MEGÉRTÉS ÉS RENDSZERELMÉLET

A megértés kérdéskörének vizsgálata szempontjából az Ottlik-szakirodalomban kivételt jelent Palkó Gábor *Másodlagos megfigyelés és megértésdeficit az [I]skolában* című tanulmánya,[27] amely a luhmanni rendszerelmélet felől közelíti meg a megértés témáját a szövegben kérdéskörét. [28] Niklas Luhmann-nak a tanulmányban elemzett megértésfogalma szerint megértésnek azt az állapotot nevezzük, amikor ezzel kapcsolatban a résztvevőkben nem merül fel kétely, ám a megértés sikere a pszichés rendszerekhez való közvetlen hozzáférés lehetetlensége miatt valójában ellenőrizhetetlen. Luhmann másik, Palkó Gábor tanulmányában idézett definíciója szerint az a megfigyelés tekinthető megértésnek, amely során a másik önmegértését saját önmegértésünkkel összefüggésben figyeljük meg.[29] Ez az állítás a regény összefüggésében különösen termékeny lehet, hiszen a szöveg fiktív narratív kerete szerint a regény mindkét elbeszélője egymással összefüggő önmegértést végez.

A tanulmány másik fontos állítása, hogy a bár a társadalmi és pszichés rendszerek mindenképpen önmagába zárt fekete dobozoknak tekinthetők, a köztük lévő interakció hatására kifehéredhetnek, és ennek megfelelően érezhetik magukat megértettnek vagy éppen nem megértettnek.[30] A tanulmány egyik legfontosabb következtetése annak belátása, hogy a közös tapasztalatok számának növekedése nem egyenesen arányos a tapasztalatokat átélt individuumok közötti megértéssel, hanem ellenkezőleg, a megértés és a félreértés lehetőségei is egyaránt megnőnek. Ez a folyamat magyarázhatja a tanulmányíró szerint a két elbeszélő leírásainak különbségét.[31] Ez az állítás a regényre vonatkoztatva azzal a következménnyel jár, hogy a közösen eltöltött idő nem segíti elő egyértelműen a megértést, ahogy ezt Bébé állítja, hanem ellenkezőleg, azonos mértékben növeli a félreértés lehetőségét. A tanulmány ezt a paradoxont a szabadság kérdésének az értelmezésbe való bevonásával simítja el: „a regény főszereplőinek közössége […] nemcsak a (társadalmi) együttélés által a kommunikációval szemben támasztott pragmatikus igényektől független, de a közös világ verbális megalkotásának konszenzuskényszerétől is."[32]

3.3 A MEGÉRTÉS KRITIKÁJA

A megértés kérdéskörének szempontjából is nagyon termékeny olvasat lehetőségét vetette fel a 2004-ben megjelent *Ottlik-veduta*. Jakus Ildikó és Hévizi Ottó monográfiája Ottlik regényét

[27] PALKÓ, *i.m.*
[28] PALKÓ, *i.m.*
[29] PALKÓ, *i.m.*, 143, 144.
[30] PALKÓ, *i.m.*, 149.
[31] PALKÓ, *i.m.*, 150.
[32] PALKÓ, *i.m.*, 150.

a detektívregény sémája felől értelmezte. A szöveg szoros olvasatán alapuló értelmezésükben tételesen rámutattak azokra a pontokra, ahol a szöveg Bébé általi narrációja ellentmond önmagának (például a káromkodás kérdésében[33]). A monográfia szerzői szerint ezeknek az ellentmondásoknak a jelenléte arra készteti az olvasót, hogy felülvizsgálja kezdeti, a szöveg elején kifejtett nézőpontját például a megértés kérdésében is.[34] A monográfia ezt az ellentmondás-hálózatot a „minden csodálatosan jól van, ahogy van"[35] bébéi szemléletmód rejtett, elfedett (a szerzőpáros kifejezése szerint „retusált"[36]) tartalmainak kritikus elemzésével tárja fel. A monográfia Arató László tömör összefoglalása szerint arra világít rá, hogy az *Iskola a határon* a recepcióban és az olvasók körében is elterjedt értelmezés ellenére nem nevezhető egyértelműen sztoikus üzeneteket hordozó alkotásnak, mert a szöveg narrációjában szereplő ellentmondások hiteltelenítik a sztoikus nézeteket kifejtő elbeszélőt, Bébét.[37]

Az *Ottlik-veduta*, bár nem fejti ki a megértés kérdését, de a szöveg ellentmondásaira figyelő, azokat értő és érzékeny módon elemző olvasatának módszere és eredményei a szövegben szereplő megértés kérdésének elemzéséhez is támpontot adhatnak.

4. PROBLÉMAFELVETÉS

„Szeredy Dani motyogott valamit az orra alá, ahogy álltunk a Lukács fürdő tetőteraszán, a kőpárkánynak támaszkodva, s néztük a sok napozó civilt. Mindig nagyon halkan beszélt, de **én azért mindig értettem, hogy mit mond**"(7. oldal, saját kiemelés). A regény második mondata egy kiterjesztett, minden időben érvényes, axiómaszerű állítást deklarál a regény elsődleges elbeszélőjének, Both Benedeknek a nézőpontjából. Néhány oldallal később ez az állítás kiegészül egy történeti horizonttal. Bébé a katonaiskolai évek egészéből és annak egy kiemelt epizódjából, a lentebb részletesen elemzett ereklye-jelenetsorból eredezteti a katonaiskolai társak, de különösen a közte és barátja, Szeredy Dani között meglévő teljes, a nyelvtől nagy mértékben független, kölcsönös megértést, amelyet ontológiai alapvetésként fogad el. Ez a megértéskoncepció azonban már a narráció szintjén is ellentmondásokkal terhelt.

[33] JAKUS-HÉVIZI, *i.m.*, 93.
[34] JAKUS, HÉVIZI, *i.m.*, 95.
[35] OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1976, 393. A továbbiakban közölt idézetek a regény szövegéből ebből a kiadásból származnak, és pontos helyüket a zárójelbe tett oldalszám jelöli.
[36] JAKUS-HÉVIZI, *i.m.*, 157.
[37] ARATÓ László, *Sztoikus-e az Iskola végső üzenete?: A Jakus-Hévizi hipotézis újragondolása*, Iskolakultúra, 2019/12, 73–80.

Az *Elbeszélés nehézségei* címmel ellátott narratív egység egészét a felnőtt Bébé narrációjában és fokalizációjában ismerjük meg. A három fejezetet magába foglaló narratív egység két jelenetet és ezzel asszociálva két térbeli és időbeli lokációt foglal magába: egy 1957-es beszélgetést a Lukács-fürdőben, illetve egy 1944-ben játszódó nagyváradi éjszakát. Ez utóbbi egy részleges analepszisnek tekinthető,[38] és fontos szerepet tölt be a megértés problémakörének árnyalása szempontjából.

4.1 A KERETFEJEZETEK MEGÉRTÉSKONCEPCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA

Az *Elbeszélés nehézségei* című részben összesen nyolc mondatban szerepel az *ért* szó különböző toldalékolt alakban. Ebből hat esetben beszéd vagy beszédszándék megértésére utal, amely a megértés és a kimondás aktusának szoros összefüggését tételezi már a szöveg elején. A kimondás, a gondolatok, érzések verbális megformálása a létértelmezés, az életnarratíva kialakításának alapvető tényezőjeként pozicionálódik: „Ha most **el tudnám mondani** Magdával való szerelme történetét, talán abból is **kiderülne valami értelem és valami megoldás**." (17. oldal, kiemelés tőlem). A kimondás, az elmondás lehetősége azonban Bébé saját önértelmezésében felszámolódik: „Csakhogy nem tudom elmondani." (17. oldal) Ezzel Bébé Szeredyvel szemben pozicionálja magát, aki azonban a regény elsődleges elbeszélője szerint képes volt a szavak és az ezzel járó narratívába rendezés segítségével az értelemadásra.[39] Horváth Kornélia Szeredy képességében a nyelvhez való viszony egyértelműségébe, ontológiájába vetett hit megnyilvánulását látja, amit Medve esetében a néma gyerek megértésének problémája, Bébé esetében pedig a nevek iránti kifejezett érdeklődés reprezentál.[40] Az elbeszélés, a kimondás aktusa a létnarratíva és az azzal járó megértés feltétele is, amelyben a nyelv egyszerre alapvető és nélkülözhetetlen feltétele az elbeszélés és ezáltal a megértés létrejöttének, de egyazon időben tökéletlen természete folytán el is bizonytalanítja azt.[41]

Bébé kezdeti megértéskoncepciója a szöveg elején a *Medve kézirata* című fejezet első mondataiban kap konkrét megfogalmazást. „Nem az én véleményemre volt kíváncsi Szeredy, ahogy mentünk lefelé a Lukács fürdő jobbik lépcsőjén, hanem a saját véleményére. Azt remélte tőlem, hogy én messzebbről tudom nézni élete összegubancolódott zűrzavarát, s az én

[38] GENETTE, *i.m.*, 62.
[39] „Szeredy Dani elmesélte, hogyan is történt, s a zűrzavarból egyszerre rend támadt, a dolgok formát kaptak, s az élet érthetetlensége érthetővé vált." (17. oldal)
[40] HORVÁTH Kornélia *A nyelvhez való viszony kérdései az Iskola a határonban*, Kortárs, 2011/7-8, 135.
[41] „Jóformán minden szavam hamis és pontatlan lesz, alighogy kimondom." (17. oldal)

közbeiktatásom segítségével talán majd ráeszmél, hogyan is fest a helyzet annak az istennek a szemszögéből, aki nézi mindezt" (16. oldal). A cím és a szöveg összekapcsolódása különösen lényeges. Abban az esetben, ha az idézett állítást nem Szeredyre, hanem az azt közvetítő narrátorra, Both Benedekre vonatkoztatjuk, akkor az elbeszélés szerkezetére is választ kaphatunk. Az itt felvázolt megértési folyamat célja a személy önértése, amelyhez eszközként egy hozzá közel álló, ám mégis individualitásában tőle elkülönülő barát perspektívája jelent segítséget,[42] így hozható létre egy koherens létnarratíva és egy olyan külső nézőpont, amelyből már a távlat segítségével átlátható, megérthető az élet.[43] A regény egészét felfoghatjuk Bébé kísérletének az önértelmező létnarratíva létrehozására, amelyhez eszközként a barát perspektíváját közvetítő Medve kéziratát használja fel.

4.2 A KERETFEJEZETEK NARRATOLÓGIÁJÁNAK VIZSGÁLATA

Medve kézirata azonban, ahogy Tátrai Szilárd rámutatott, nem egyes szám első személyben íródott perszonális narráció, hanem egy imperszonális narráció, amelynek M. nevű főszereplőjét a szöveget értelmező Bébé önkényesen azonosítja saját barátjával és a kézirat szerzőjével, Medve Gáborral, habár a kéziratban nem találhatók olyan deiktikus nyelvi jelzések, amelyek ezt motiválhatják.[44] A létnarratíva és ezáltal az önértelmezés ennek az azonosításnak a segítségével válik lehetővé, ám ez az aktus egyazon időben azzal jár, hogy a narratíva megalkotója az ehhez szükséges barát perspektíváját inkorporálja saját szövegébe, amely így rekonstruálhatatlanná válik.

A keretfejezetek narratológiájának egyik legjellemzőbb vonása az elbeszélői hatáskör folyamatos túllépése. Bébé homodiegetikus elbeszélésének keretében a realisztikus motiváltságú történetmondás ellenére nem minden esetben belső fokalizációt alkalmaz, gyakran elbeszélői hatáskörét túllépve a történet más szereplőit fokalizálja, jelöletlenül közli azok gondolatait, érzéseit, elvileg hozzáférhetetlen belső világának tartalmait, amelyet a figyelmetlen olvasó gyakran az omnipotens narrátor szólamához hasonlónak érzékelhet.[45] Bébé azonban ezt az eljárást szinte kizárólag barátjával, Szeredyvel összefüggésben alkalmazza.

---

[42] A perspektíva szerepének jelentőségére többek között Tátrai Szilárd kognitív poétikai tanulmányai hívták fel a figyelmet a regény recepciójában, például: TÁTRAI Szilárd, *Az Iskola a határon perspektivikussága: kognitív poétikai megközelítés= Próza az, amit kinyomtatnak": Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152

[43] Ez a külső nézőpont Luhmann rendszerelméletében a másodlagos megfigyelő pozíciójának feleltethető meg, amelynek érvényességét az Iskola a határon szövegére PALKÓ Gábor *Másodlagos megfigyelés és megértésdeficit az [I]skolában* című tanulmánya mutatta be. (PALKÓ, *i.m.)*

[44] TÁTRAI, *Az elbeszélés…, i.m*., 160.

[45] A homodiegetikus és heterodiegetikus elbeszélés, pontosabban a szerző kifejezésével élve a perszonális és imperszonális narráció jelenlétét a regényben részletesen Tátrai Szilárd elemezte. Bébé narrációját

A keretfejezetekben gyakran alkalmazott eljárás szerint Bébé először nyelvileg jelölten közli a külvilág nézőpontját, majd Szeredyét, amely mint közös nézőpont konstituálódik. Bébé úgy fokalizálja Szeredyt, hogy első lépésként saját nézőpontját tágítja ki, majd ezt közösként tételezi Szeredyével, akinek belső gondolatait csak így tudja közvetíteni egy realisztikus motiváltságú történetmondás keretében („eszébe jutott Jaks Kálmán, és abbahagyta a vigyorgással együtt. Ezt onnét tudom, mert nekem is éppen eszembe jutott Jaks Kálmán" – 176. oldal).

Ez az eljárás azonban feszültségekkel terhelt. Bébé hipotézise Szeredyről, amit állításként fogalmaz meg, az események előrehaladtával gyakran tévesnek bizonyul. Kiderül, hogy a Bébé által korábban, csak a cáfolat és a társak között létrejött nagyobb fokú összetartozás példájaként bemutatott külvilág nézőpontja bizonyul érvényesnek, a későbbi események ezt támasztják alá.[46] Bébé ismeretei Szeredy képességeiről, gondolatairól, cselekedeteinek motivációiról tehát gyakran tévesnek, elégtelennek bizonyulnak. Bébé explicit állításai tehát a megértés lehetőségéről, illetőleg teljességéről, amelyre a narratív technika is épül, a narratíva szintjén válnak érvénytelenné, ezáltal elbizonytalanítva a tételmondatszerű kijelentéseket [47] a megértésről. Ahogy az *Ottlik-veduta* fogalmaz: „1957 nyarán Bébé létezésének két biztos fundamentuma látszik megkérdőjeleződni úgy, hogy maga nem reflektál rá."[48] Palkó Gábor véleménye szerint a Lukács fürdői beszélgetés jelenete arra utal, hogy a megértésdeficit nem számolódik fel a regényben, de míg a növendékek értik, hogy megértésük korlátozott, addig a keretfejezetben megértésnek minősítik a köznapi értelemben egyértelműen korlátozottnak tekinthető interakciót. [49] A narráció tehát a másik nézőpontjának ellenőrizhetetlenségét közvetíti, amit a két narrátor interakcióján keresztül a szöveg egésze is tematizál.

---

perszonálisként értelmezte, rámutatott azonban arra a fontos összefüggésre, hogy ezzel szemben Medve narrációjában nem találhatók olyan deiktikus nyelvi jelzések, amelyek összefüggésében elbeszélését perszonálisként lehetne értelmezni. Ehhez kapcsolódik az a fontos belátás, hogy Medve elbeszélése elvileg bármelyik szereplőt fokalizálhatná, ezt azonban szinte kizárólag Medve esetében teszi meg, ezért értelmezi Bébé szövegét perszonális narrációként. (TÁTRAI, *Az elbeszélés…, i.m.,* 167.)

[46] Egy példa erre a narratív eljárásra: Szeredyt kívülről „sokan butának hitték" állítja Bébé, ezzel megkonstruálva a külvilág nézőpontját, amellyel majd szembehelyezkedhet, kifejtve a saját, nagyobb autoritással bíró véleményét a témáról: Szeredy mégis „keresztüllátott szépséges feleségén". Az események előrehaladtával azonban arról értesül az olvasó, hogy Szeredy mégis tévedett, hiszen nem Teo volt a tettes, akit ebben a jelenetben Bébé szerint kiváló megérzéssel gyanúsított, hanem Magda. A két egymással ellentétben álló nézőpont közül (külvilág és Bébé) tehát a külvilágé igazolódik, amelyet Bébé cáfolni kíván. (Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy a külvilág nézőpontja is Bébé tudatában konstituálódik, nem létezik olyan entitás, ami egyenesen kimondhatná az itt megfogalmazott állítást.) – 13-15. oldal

[47] „Szeredy Daninak azonban, aki mindezt tudta, és nevetett, csak mordultam egyet dühösen, halk torok- és ajakhanggal, „Mb!" vagy „Hmp", de a hiteles, eltéveszthetetlen, valódi kiejtéssel, s ő értette, hogy mit akarok mondani. Értette pontosan." (9. oldal)

[48] JAKUS-HÉVIZI, *i.m.*, 88.

[49] PALKÓ, *i.m.,* 143.

5. BÉBÉ MEGÉRTÉSFOGALMÁNAK MÓDOSULÁSA

Bébé megértéskoncepciója a szöveg során jelentős változásokon megy keresztül. Az elbeszélés linearitásának mentén haladva megállapíthatjuk, hogy a keretfejezetekben Bébé a fentebb ismertetett módon egy katonaiskolai társak közötti teljes megértést tételez, amelyhez egy konvencionális, közösségi szókészlet, jelrendszer tartozik. Az elbeszélő Bébé hangsúlyozza a megértés teljességét és civil nyelvtől való elhatárolódását, amelyet a történet nézőpontjából az iskola idejében lejátszódott ereklye-jelenetsor során kialakuló, wittgensteini értelemben is felfogható nyelvjáték motivál. Ez a megértésfogalom azonban a narratív struktúra és a szöveg szintjén is feszültségekkel van tele, amelyek lehetővé teszik és motiválják a koncepció módosulását.

5.1 A MEGÉRTÉS MINT NYELVJÁTÉK

5.1.1 Összenevetés

Az ereklye-jelenetsor Bébé narrációjában a fentebb ismertetett szavak nélküli, katonaiskolai társak között létrejövő teljes megértés eredőjeként pozicionálódik. A jelenetsort már a keretfejezetek is megelőlegezik. Bennük az eseménysor egy összenevetésben manifesztálódó közös tudás és a közös nézőpont alapjaként tételeződik: „tudtuk egymásról, hogy a komolyság alatt ott lappang mind a kettőnkben ez a nevetés – sőt, valahogyan egy nevetés volt ez, egyetlen közös, hangtalan és mosolytalan, titkos nevetés, amely talán akkor született meg bennünk, amikor Szeredy Daninak egy éjszakai riadón suttogva elismételtem egyik elemi iskolai történetének kulcsszavát: „Ereklye? Piff!” (13. oldal). A jelenetnek a szakirodalomban részletes értelmezési horizontja alakult ki. Tarnai Csillag a bergsoni nevetésfogalommal összevetve vizsgálta, és a karneválesztétika kialakulásának egyik kitüntetett pillanataként értelmezte a szövegben,[50] míg Farkas Edit a nyelvjáték wittgensteini fogalma felől értelmezte a jelenetsort.[51] Ez a komolyság és félelem rétegei alatt elhelyezkedő összenevetés kétségtelenül az elbeszélő Bébé által közösnek tételezett nézőpont létrejöttének alapja, amely lehetővé teszi

[50] TARNAI Csillag, *Mozdulatokba rejtett játék: Testtechnikák és karnevál az Iskola a határonban=A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 170–185.

[51] FARKAS Edit, *Az elbeszélés nehézségei: Ottlik Géza Iskola a határon című regényében*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1993/1-2, 47–65.

a különálló individuumok nézőpontjának azonosítását, egymással magyarázhatóságát, [52] egymás „szellős átjárhatóságát”.[53]

5.1.2 Az ereklye-jelenetsor

A jelenetsor narratívába való beágyazottsága további fontos információkat szolgáltat az értelmezéshez. Öttevényi kirúgása után Schulze a kihallgatási szituációt félreértő és emiatt Öttevényivel kapcsolatban rosszul valló Borsát bünteti. Bébé ekkor kezd el suttogni Szeredynek, aki hiába figyelmezteti arra, hogy Schulze őket figyeli, Bébé nem hallgat rá. Szeredynek végül igaza lesz, és mindketten büntetést kapnak, ám ahelyett, hogy Szeredy megharagudna, elmeséli egy gyermekkori történetét, az ereklye-történetet.[54] A történet Bébé újfajta nyugalmának[55] és a közte és Szeredy között kialakuló bizalomnak az alapja lesz.[56] Az ereklye-fogalom egy olyan közös nyelvet, egy olyan wittgensteini értelemben vett nyelvi játékot teremt,[57] amelyet csak ők ketten értenek, és amely közösségformáló erejének fontos eleme, hogy egyúttal hangsúlyosan kizár belőle másokat, az iskolai hierarchiában egyértelműen az elbeszélő Bébé fölött álló diákokat.[58] Az ereklye-történet az elbeszélés további részében még háromszor szerepel, egyszer az éjszakai riadó (222. oldal), egyszer Szeredy és Bébé haragjával (300. oldal), egyszer pedig egy idilli jelenet kontextusában (366. oldal). Az éjszakai riadó azért is foglal el kiemelt helyet ezek közül, mert Bébé a fentebb idézett retrospektív nézőpontú állításában ezt nevezi meg az összenevetés és az ezáltal létrejövő közös nézőpont alapjaként.

Ez az összenevetésen alapuló nyelvjáték, amely a közös tapasztalat és fogalomkészlet eredményeként válik a megértés alapjává, azonban sorozatos megértési kudarcok eredményeként alakul ki. A jelenet kiindulópontja az Öttevényi-eset, amely az iskolai szabályrendszer félreértésének reprezentatív példája a szövegben. Ehhez kapcsolódik Borsa és Bébé kisebb következményekkel járó hasonló megértési kudarca. Borsa azt nem érti meg időben, hogy mit várnak tőle a kihallgatáson, [59] Bébé pedig Schulze viselkedésének értelmezésében követ el hibát, míg az ereklye-történet maga is a konvencionális jel racionális

---

[52] „„Hát...” - kezdte Szeredy, s egy kis vigyorgásféle indult meg a szája szögletében, de abbahagyta mind a kettőt. Azt akarta éppen mondani, hogy ebben most már benne vagyunk, Bébé, és mindenesetre egy-egy a félidő, mert ezúttal mi csellóztunk ki a sorssal, amikor eszébe jutott Jaks Kálmán, és abbahagyta a vigyorgással együtt. Ezt onnét tudom, mert nekem is éppen eszembe jutott Jaks Kálmán.” (176. oldal)

[53] „gondolta valami bennem. Vagy valaki. Vagy valakik, akikkel szellősen átjártuk egymás lelkét.” (364. oldal)

[54] A jelenetsor, amelynek itt rövid összefoglalását adtam a 202-206. oldalon található.

[55] „Mert addig is békesség fogott el, elmondhatatlan, újfajta nyugalom, s nem is kellett jól megjegyeznem ezt az érzést, tudtam, hogy úgysem veszítem el többé.” (206. oldal)

[56] „Igaz, hogy Szeredy fölébresztett volna akkor.” (206. oldal)

[57] FARKAS Edit, *i.m.,* 62.

[58] „Apor azonban egy szót sem értett így az egészből” (205. oldal)

[59] „Borsát hívták be elsőnek. Még teljesen tájékozatlan volt, és elég szerencsétlen válaszokat adott. Nem látta tisztán, hogy mit kívánnak tőle, s bajba is keveredett.” (192. oldal)

alapon történő elutasítását, felülírását tematizálja („annak nincs semmi értelme, hogy ereklye” – 205. oldal). Az ereklye-jelenetsor által reprezentált nyelvjátékon alapuló megértési kapcsolat így az iskolai szabályrendszerhez való alkalmazkodás alternatívájaként tételeződik, egy új, szabadabb megértés lehetősége felé nyitja meg az utat, amelyben a jelölő és jelölt konvencionális kapcsolata nem egy hatalmi tényező által determinált (az Öttevényi-eset esetében ez az iskola szabályrendszere, míg az ereklye-jelenet esetében a tanár által közvetített nyelvfelfogás), hanem a közös használat során formálódó, közösséget létrehozó nyelvjátékon alapul, amely egyben a mentális világ hasonlóságát tételezi a nyelvjátékban résztvevők között.[60] Az ereklye-jelenetsor így válik Bébé új, a keretfejezetekben is tükröződő megértéskoncepciójának alapjává, amelyhez a szabadság, a hatalomtól való függetlenség és a társakkal való, nyelvhasználatban is manifesztálódó összetartozás és bizalom asszociálódik.[61]

5.2 A MEGÉRTÉS MINT ÉRTELMEZÉS

5.2.1 Az értelmezés mint ontológiai állapot

Bébé gyermekkori megértésfogalma, amelyet az elbeszélés későbbi pontjainak ismeretében tudunk rekonstruálni alapvetően különbözik a fentebb ismertetett wittgensteini nyelvjáték fogalom segítségével értelmezhető, a teljes megértést hangsúlyozó állásponttól.

Bébé gyermekkori állapotát az egyértelmű létviszonyok, a lét- és önmegértés, az élet eseményeinek, egységeinek pontos és egyértelmű kategorizálhatósága[62] jellemzi. Ezt az állapotot az iskola világában szerzett tapasztalatok számolják fel. Bébé pontosan megnevezi a létértés kudarcának kezdetét,[63] illetve arról számol be, hogy az iskola világában kialakult

[60] „Egy nyelvet csak az tud használni (egy nyelvjátékban csak az vehet részt), aki ismeri a nyelvhasználati szabályokat. Az egyes nyelvjátékok határait a szabályismeret, vagyis az értés húzza meg, és csak az érti meg, akinek mentális világa hasonló a nyelvjáték-közösség tagjainak mentális világával. Egy nyelvjáték nem magyarazható meg (csak megmutatható — a magyarázat már egy másik nyelvjáték): a nyelvjátékot közben tanuljuk meg; a benne való részvétel feltétele a megtanulásának.” – FARKAS Edit, *i.m.*, 62.

[61] Az Ottlik-veduta (JAKUS-HÉVIZI, *i.m.*) a keretfejezetek értelmezése során arra hívta fel a figyelmet, hogy a narráció explicit állításai mellett a történet szituáltsága is fontos jelentéssel bír. 1957 júliusában, a forradalom leverése után kevesebb mint fél évvel Bébé valójában a katonaiskolai környezethez hasonló elnyomó, a szabadságot nagy mértékben korlátozó szituációban beszél a választás, a belső függetlenség lehetőségeiről. (Arató László Ottlik-vedutát értelmező tanulmánya is ezt a felismerést tartotta a kötet egyik kulcsfontosságú elemének: ARATÓ, *i.m.*). Az éjszakai riadó által felidézett ereklye-jelenetsor és a hangtalan összenevetés idézését a jelenetek hasonló hatalmi szituáltsága is magyarázhatja. Bébé ebben a helyzetben is egy nyelvjátéktól remél segítséget és védelmet, ezért hangsúlyozza Szeredy és közte meglévő félszavakból és közös referenciákból konstituálódó megértést, ám ennek elégtelen voltával kell szembesülnie.

[62] „A reggeli jó dolog volt. A hipermangán semleges. Az ébresztő rossz. Világos volt előttem minden” (39. oldal)

[63] „Akkor reggel még tudtam a világ rendjét, és értettem az egész életet; csak estefelé kezdtem először nem érteni.” (39. oldal)

állapot, amely megszüntette a gyermekkori létértést, az elbeszélés kezdőpontjáig, tehát az 1957-es Lukács-fürdőben lezajló felnőttkori beszélgetésig nem állt helyre.[64]

A létértést, a lét átláthatóságát, egységét Bébé esetében Medvétől eltérő módon nem a megértve levés állapota, hanem az értelmezés képessége alakítja ki. Bébé nem képes az események pontos, valósághű rekonstruálására,[65] Szeredyvel és Medvével ellentétben nem a mesélés, a narratíva megkonstruálásának képességével, hanem az értelmezésével rendelkezik, ennek segítségével tudja átalakítani, átformálni a „rosszat", ezzel hozzájárulva a lét egységének, átláthatóságának, érthetőségének fenntartásához: „Régen, amikor még a Lágymányoson jártam elemi iskolába Halász Petár barátommal, és a világ tele volt gazdag, változatos lehetőségekkel […] Tulajdonképpen sosem hittem benne, hogy a rossz dolgok valóban léteznek. Csak másképp kell értelmezni őket, és nyomban megszűnnek." (239. oldal).

A Medve kéziratával való munka motivációjaként Bébé a következőt fogalmazza meg: „Mégiscsak végig kell menni Medve kéziratán. Fölösleges viszontagságok? Akkor még világosan értettem az életet, úgy kezdődött. S ha kidobhatom fölösleges, telefirkált papirosként az egész paksamétát – hiszen azt írta, csináljak vele, amit akarok –, akkor most ott folytathatnám. A világosságnál, a rendnél. A pancsolatlan dolgoknál, ahogy Szeredy mondta. Meg kell ezt nézni. Meg kell próbálni. Hátha csakugyan ki lehet dobni." (42-43. oldal). Ha Bébé képes lenne Medve kéziratához a gyermekkori értelmezésfogalom segítségével viszonyulni, akkor ez egyazon időben az iskolai események megszüntethetőségét, az ott átélt tapasztalatok érvénytelenítését és a gyermekkorba való visszatérést jelentené. Ezt a lehetőséget azonban a szöveg később határozottan elveti. „Megszüntetni már nem lehetett Schulzét azzal, ha agyonverik. Az kellett volna, hogy más legyen; hogy mégse legyen olyan, amilyen. És ne a rossz legyen a valóságosabb és hitelesebb, hanem a jó." (366. oldal). Az iskola és annak jelképes képviselője, Schulze már határozottan különbözik a gyermekkori eseményektől, létélményektől, hiszen az értelmezés ebben az esetben már nem megszüntetést, csak módosítást, átformálást jelent. A gyermekkori értelmezésfogalom az iskola világára már nem alkalmazható. A szöveg ilyen értelemben jelent választ Szeredy felvetésére, a gyermekkorba való visszatérés lehetőségére.[66]

---

[64] „Más is volt. Akkor [kilencévesen] még tudtuk, most nem tudjuk." (42. oldal)

[65] „Dani elmondta újra, eljátszotta egy kicsit, hogy hogyan is volt a dolog. S mint egy keleti sámán, afrikai varázsló, ezzel a ráolvasással, vajákolással, egyszerű elmeséléssel elvarázsolta, ártalmatlanná tette, átformálta az egész rosszat, s szinte a szemünk láttára semmisült meg a mérge, szinte érzékelhetően szakadt le lelkünkről gonosz nyomása. […] Ha most el tudnám mondani Magdával való szerelme történetét, talán abból is kiderülne valami értelem és valami megoldás. Csakhogy nem tudom elmondani" (17. oldal)

[66] „Magdával ott folytathatom az életemet, ahol tízéves koromban abbahagytam. Ezért mondom, hogy hiábavaló tapasztalatok..." (42. oldal)

A gyermekkori értelmezésfogalom katonaiskolában lezajló kudarca nem az értelmezés aktusának elvetését, hanem egy új megértésfogalom alkalmazásának kezdetét jelenti Bébé esetében, amely valójában a szöveg egészében implicit módon jelen van. Bébé Medve kéziratához is értelmezve viszonyul. A regény egésze tehát a fikció szerint egy megértési, értelmezési, hermeneutikai aktus dokumentációja, amelyet az olvasó Bébé tudatán keresztül ismer meg. Ez a felnőttkori értelmezésfogalom nem kínálja fel a katonaiskolai tapasztalatok megszüntetésének lehetőségét, de alkalmat ad egy másfajta, árnyaltabb viszony kialakítására az iskolai és egyszersmind az életeseményekhez. Ennek az értelmezési aktusnak fontos eleme Medve kézirata, a megértési folyamat tehát ebben az esetben egy szövegértelmezési folyamat alakját ölti. A regény egésze ennek megfelelően felfogható egy gadameri értelemben vett dialógusként az értelmező-elbeszélő Bébé és Medve szövege között.

5.2.2 Egy implicit megértésfogalom kialakulása

Bébé létértelmezési folyamata, amelyet Medve kéziratának segítségével hajt végre a vendégszöveg bevonásának jelenléte miatt nem csak ön- és létértelmezés, hanem egy másik individuum gondolatainak értelmezését, megértési kísérletét is jelenti. Bébé a szöveg elején a fentebb idézett módon egy katonaiskolai társak közötti teljes megértést tételez, ezt azonban ez az újfajta értelmezésfogalom jelentősen módosítja. A gadameri hermeneutika fontos alapvetése, hogy elutasítja az individuumok között létrejövő teljes megértés lehetőségét. A másik individuumba való belehelyezkedés, a másik tudatával, belső világával való azonosulás, bár ennek kísérlete a hermeneutikai aktus kiindulópontját jelenti, teljes mértékben sosem lehetséges.[67] A hermeneutikai aktus résztvevői nem egymást értik meg, hanem megértik egymást egy dologban, amellyel kapcsolatban a dialógus során közös nyelv formálódik, alakul ki.[68] A regény esetében sem lehetséges a másik individuummal való teljes azonosulás. Medve szövegének ahhoz, hogy része legyen a Bébé tudatában megformálódó, kettejük emlékét felhasználó narratívának, el kell szakadnia eredeti közegéből, és a közös nyelven formálódó narratíva részévé kell válnia, ám ezáltal egyúttal rekonstruálhatatlanná válik.

A gadameri hermeneutika szerint a megértés a köznapi értelemmel ellentétben tehát nem egy individuummal való azonosulást, hanem egy értelmezési folyamatot jelöl.[69] Bébé gyermekkori ontológiai állapotát, létértését az iskola világa érvényteleníti, ellehetetleníti.[70] Az új állapotból a nyelvjátékokban megformálódó közösség és az ahhoz társuló újfajta

[67] GADAMER, *i.m.*, 19, 398 – 399.
[68] GADAMER, *i.m.*, 430.
[69] GADAMER, *i.m.*, 343, 431.
[70] „A sarat itt most nem lehetett másképp értelmezni. […] Nem állt módunkban meggondolni, hogy a sár nem is olyan nagy baj. Nagy baj volt.” (239. oldal)

megértéskoncepció jelent kiutat, amely azonban a másik individuummal való teljes azonosulás tételezésén alapul. A keretfejezetekben ismertetett, Lukács fürdőben játszódó jelenet ennek válságát tematizálja. Szeredy és Bébé közt nem jön létre valódi dialógus, mert Bébé egy téves megértéskoncepció mentén próbálja értelmezni barátja szavait, amely folyamatos ellentmondásokhoz vezet. A Medve szövegével folytatott hermeneutikai dialógus egy újfajta megértéskoncepció alkalmazását jelöli, amely a gadameri értelemben nem az azonosuláson, hanem Bébé gyermekkori állapotához hasonlóan az értelmezésen alapul, amelyhez azonban már nem társul a lét egységének átláthatósága, kategorizálhatósága és az események, tapasztalatok megszüntetésének, csak az átformálásuknak lehetősége. Bébé tehát implicit módon, a narratíva konstruálási módjának eredményeként jut el egy újfajta, dialogikus megértésfogalomhoz, felülírva a keretfejezetekben explicit módon megfogalmazott koncepciót.

6. MEDVE MEGÉRTÉSFOGALMÁNAK MÓDOSULÁSA

A szövegben a Medve nézőpontjához kötődő részek gyakran explicit módon tematizálják a megértés problémáját, amely az elbeszélés során lényeges szemléleti változásokon megy keresztül.

6.1 A MEGÉRTVE LEVÉS MINT ONTOLÓGIAI ÁLLAPOT

A megértés, pontosabban a megértve levés a gyermek Medve számára ontológiai állapot, amelyet a regényben szimbolikusan Medve és az édesanyja kapcsolata reprezentál. Ennek a megértésfogalomnak alapvető jellemzője a szó nélküliség és a passzivitás állapota.[71] Medve az anyja és metonimikus módon az egész világ általi megértve levését adottnak tételezi,[72] így a szavakat feleslegesnek, sőt ezt az állapotot bizonyos mértékig lefokozónak, rombolónak érzi.[73] Medve korai megértésfogalma tehát egyértelmű oppozícióban áll a nyelvben, a nyelv segítségével konstituálódó világgal. A világ kimondható és kimondhatatlan tartományának elhatárolása és a hallgatás szükségessége, igazságot egyedül hordozó szerepe a korai

[71] „Csak ezt az egyet ismételgette egy darabig anyja kérdéseire, aztán lassacskán elhallgatott végképp. Ez az asszony úgyis érti őt.” (156. oldal)
[72] „Amikor elfogadta az életet, a vele járó kisebb-nagyobb kellemetlenségekkel, bajos dolgokkal, anyja szidásaival, nógatásaival, mindenestől, a feltétlen szeretet és a korlátlan lehetőségek ki nem mondott, de magától értetődő tárgyalási alapján fogadta el.” (209. oldal)
[73] „Nem jók a szavak. Valahol talán tudja a dolgokat, szavak nélkül; s ezért nem szeret magyarázkodni. Minél jobban ritkulnak a szavak, annál jobban sűrűsödik az igazság; s a végső lényeg a hallgatás táján van, csak abba fér bele. Ha tudná, amit mondani akar, akkor sem tehetne egyebet, mint hogy a hallgatásra bízza.” (158. oldal)

Wittgenstein filozófiájának[74] és Gadamer hermeneutikájának is központi eleme,[75] és Ottlik tudományos jellegű, esszészerű szövegei is ezt az álláspontot képviselik.[76]

A gyermek Medve gondolatait idéző, interpretáló részek szerint szavakkal, a nyelvvel nem lehet közvetíteni a belső világot jellemző teljességet, erre csak egy megértés szóval jellemzett individuumok közti eredendő kapcsolat képes.[77] Ez az eredendő megértés Medve esetében alapvetően az anyjához kötődik, akivel való kapcsolatát Szeredy és Bébé kapcsolatához hasonlóan az összenevetés tapasztalatával jellemzi a szöveg.[78] Ezt a nevetést azonban nem egy wittgensteini nyelvjáték alapozza meg, hanem szinte kizárólagosan Medve tudatában létezik. Medve az anyja gesztusait, mimikáját értelmezi összenevetésként, megértésként, azonban a katonaiskolában lezajló első találkozás után arra kell rájönnie, hogy elképzelhető, hogy mégsem interpretálta helyesen az anyja belső világát.[79] Ez a félreértés azt eredményezi, hogy Medve anyja általi eredendő megértve levése, ami eddig Medve életének ontológiai alapvetését jelentette, szintén kétségessé válik, ez pedig az individuum másokkal való kapcsolatának és ezáltal eredendő teljességének elvesztésével, szerepekre tagolódásának veszélyével fenyeget.[80]

Horváth Kornélia *A nyelvhez való viszony kérdései az Iskola a határonban* című tanulmányában ezt a kérdéskört a következőképpen foglalja össze: „A hősöknek a katonaiskolába kerülés pillanatáig az a gyermeki létállapot volt a sajátja, amely a másik ember, a tér, az idő és a nyelv vonatkozásában is az archaikus hiedelmekre emlékeztető mágikus-mitikus viszonyként írható le. E viszonyulás egyik fő jellemzője, hogy az egyén még nem különíti el magát az őt körülvevő világtól, hanem ellenkezőleg, mivel egy meghatározott, egységes és differenciálatlan közösség, tér, idő és nyelv részeként éli életét, természetesnek

---

[74] „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” (Ludwig WITTGENSTEIN, *Logikai-filozófiai értekezés: Tractatus Logico-Philosophicus*, ford. Márkus György, Bp., Akadémiai, 1989, 90.)

[75] GADAMER, *i.m.*, 17.

[76] „Az emberi nyelv eddigi jelentéskészlete, összetételének szabályai, gondolkodásunk meglévő fogalmi felszerelése nem teszi lehetővé, hogy ilyen - nyelven inneni és nyelven túli, intuitíve megragadható - tartalmakat kifejezzünk” (OTTLIK Géza, *Körkérdés Jézusról*=O.G., *Próza*, Bp., Magvető, 1980, 213.), „a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet.” (OTTLIK, *Körkérdés…, i.m.,* 213, 214.)

[77] „ezeknek a torz, teljesen hamis látszatoknak, hanem a szíve mélyén világosan megértette őt. Hitt tehát abban, hogy a gyarló szavakon és nehezen kormányozható tetteken túl sokkal épebb és egészségesebb titokzatos megértés köti össze egyik embert a másikkal. Hitt abban, hogy egyenesen beleláthatunk egymás lelkébe” (163. oldal)

[78] „Egyébként az asszony becsületesen, lelkiismeretesen komolyan vett mindent: de ilyenkor egyszerre szinte összenevetett vele, szemtelen, fitos arccal, mint akik ketten tudnak valamit, valami titkot, minden emberi tudáson túl.” (158. oldal)

[79] „Pedig felelt rá, a nevetésével, a nyaktartásával: de akkor lehetséges, hogy mégsem értette meg.” (163. oldal)

[80] „mert ha ez a rejtélyes, mély, eszköztelen megértés nincsen, ha csak délibáb volt, akkor teljesen magára marad, kiszakad a világból, nincs többé semmilyen útja az emberekhez. […] . De ez csak alkalmi szerep volna, amit azért játszik el nekik, mert nem tudnak többet felfogni belőle. Ő maga nem volna jelen, valóságosan.” (163. oldal)

veszi a megértés tökéletes működését. A gyermek, miként az archaikus ember, nem egyénként vagy szubjektumként tekint magára, hanem a kollektívummal való egységben létezik."[81] Ez a kollektív egységben való eredendő létezés Medve megértésről való gondolkodásának alapját jelenti. Véleménye szerint a szubjektumok mély, eredendő egysége, azonossága, összetartozása teszi lehetővé, hogy megértés létrejöhessen.[82] Ebben a megértésben, amely egyedül képes a teljesség átélésére, a szubjektumok egymással összefüggő, elválaszthatatlan formában vannak jelen.

6.2 A MEGÉRTÉSKONCEPCIÓ FELBOMLÁSA AZ ISKOLÁBAN

A kollektívumban tételeződő egység és a külvilág viszonyát Medve a szöveg végén található, a fikció szerinti 1942-es jegyzetei a gömb metaforikával érzékeltetik, amelynek a felszíne a kollektív egységtől, így a szubjektum önmagától való elszakadását jelöli. Medve hite a megértve levésben, amely korábban élete alapját jelentette, az iskolában ellehetetlenül. Medve azzal szembesül, hogy a katonaiskolában nem értik, és ami még súlyosabb, nem is akarják megérteni őt. Medve azt veszi észre, hogy ő maga kezd idomulni az iskola világához.[83] A megértve levés hitének szempontjából még fontosabb az anyjával való találkozás. Medve ezt követő csalódását a teljes megértés egyetemes hitében szintén a gömbfelszín metaforika érzékelteti.[84]

6.2.1 A megértés kudarca és az abjekt tapasztalat

Medve gyermekkori megértésfogalmának végleges felbomlását tematizáló ablakbetörés-jelenetsor fontos motivikus kapcsolatban áll a korábban már ismertetett, Bébé megértésfogalmának módosulásához kapcsolódó ereklye-történettel. Medve Gábor az ereklye-jelenetsor elmesélését követő reggelen azt jelenti Schulzénak, hogy kihallgatásra kell mennie, mert a negyedévesek tiszthelyettese szerint betört egy ablakot. Schulze kérdésére válaszul

---

[81] HORVÁTH Kornélia, *i.m.*,134.

[82] „A fogható valóság felszínén élünk, elszakadva. Az érzékelésen túli, időn kívüli, nagyobb valóság terében azonban folytonosan összefüggünk egymással valahol. Indáink metszik a világot, aztán továbbnyúlnak, ki, egy ismeretlen dimenzióba, mint elszakíthatatlan köldökzsinór s ott vagyunk egybekapcsolva, egyetlen egészként, abban a teljesebb kontinuumban." „Másképp hogyan érthetnénk meg végül még a néma gyerek szavát is?" (389. oldal)

[83] „Éppen az bántotta őt a legjobban, hogy itt teljesen félreismerik, s hovatovább egészen más embert csinálnak belőle, mint ami"

[84] „Tehetetlenség, vágy és gyűlölet, megalázottság és gőg, kárhozat és dölyfös indulatok háborgó vizein, szembefutó hullámzások labilis borítógörbéjén élt, a valóság burkán." (210. oldal) – Ebben az idézetben különösen érdekes, hogy a gömb metaforika mellett, ami Medve abjekt tapasztalatának egyértelmű jelölője a szövegben a hullámzás élménye is előkerül, amelyet Mosza Diána tanulmánya egy másik idézet kapcsán szintén az abjekt tapasztalat megnyilvánulásaként jellemez (MOSZA ,*i.m.,* 161.).

azonban azt feleli, hogy nem ő okozta a kárt.[85] Schulze elhagyja a termet, az elbeszélés pedig ezután retrospektív módon Medve fokalizációjában ismertet két, ezzel a jelenettel asszociálódó emléket. Az ekkor felidéződő korábbi tapasztalatai arról győzték meg Medvét, hogy a katonaiskola világában a hatalom képviselői csak látszólag akarják őt megérteni, és minden ilyen látszólagos aktus egy büntetést készít elő.

Schulze[86] és a kihallgatást végző tiszt viselkedését is ez jellemzi. Medve és az iskola találkozását a kihallgatási jelenetben a megértés teljes kudarca jellemzi. Egyik fél sem próbál erőfeszítéseket tenni önmaga megértetésére, Medve azért, mert eleve adottnak tételezi,[87] az iskola pedig azért, mert a megértetés helyett a terror eszközét alkalmazza.

Az ablakbetörés esete kapcsán Medve ettől eltérő módon azzal szembesül, hogy Schulze nem vonja kétségbe az állítását, hanem feltétel nélkül hisz neki.[88] Schulze, az iskolai hatalom jelképes képviselője ezzel behatol a megértve levés féltve őrzött gyermekkori ontológiai állapotába. Medvét ennek tudatosításakor egy különös érzés keríti hatalmába: „A gyomrából indult meg, fölfelé, lassan, valami émelygő félelem. Egész idő alatt, egész nap készülődött benne ez az érzés. Ott volt eddig is a gondolatai alján. Schulze bajuszos, kemény, egészséges arcát látta. Undorodás és félelem fogta el. Ez a világ itt el akarja őt nyelni, s mint egy förtelmes hüllő, előbb kezdi benyálazni. Schulze megvédte őt: gondolta gyűlölettel." (220. oldal) Ez az undorodást és félelmet kiváltó, a szubjektum integritását veszélyeztető tapasztalat nagyon hasonló ahhoz, amelyet Julia Kristeva az abjekt fogalmával jellemez.[89] Mosza Diána megfogalmazása szerint „Az abjekt egy testidegen érzet, undor, félelem, megvetés keveréke, hányinger és émelygés kiváltója."[90] Mosza Diána elemzése szerint Medve ezzel a tapasztalattal többek között akkor találkozik, amikor Ernst százados kihallgatásra rendeli, mert a tanszerládája fedele zsíros volt.[91]

---

[85] „Medve megismételte, hogy Tanner tiszthelyettes úr parancsára kihallgatásra kell mennie, mert betört egy ablaktáblát a folyosón. - És miért törte be? Medve halkan, majdnem idegesség nélkül azt felelte, hogy nem ő törte be." (207. oldal)

[86] „Én megértő ember vagyok. Talán ez a kis tócsa itt? Mondja meg. - Igenis - mondta Medve. - Nem akartam belefeküdni a tócsába. - Áá! - Schulze borzalmas átváltozással dobta el az álarcot. - Nem akart! Ó, nagyon meg tudom érteni! Kímélni akarta a kacsóit? Ugye? Beugratta Medvét, aztán üvölteni és tombolni kezdett. Huszonötször kellett belevágnia magát a pocsétába, hogy csattanjon" (208, 209. oldal)

[87] „Amikor elfogadta az életet, a vele járó kisebb-nagyobb kellemetlenségekkel, bajos dolgokkal, anyja szidásaival, nógatásaival, mindenestől, a feltétlen szeretet és a korlátlan lehetőségek ki nem mondott, de magától értetődő tárgyalási alapján fogadta el." (209. oldal)

[88] „Schulze közbevágott, nem hagyta beszélni: - Hallottad. A növendék nem hazudik! Keressétek meg a tettest. Ha nem kerül elő, hát megtérítem a kárt. A saját zsebemből." (216. oldal)

[89] KRISTEVA, *i.m.*

[90] MOSZA, *i.m.*, 161.

[91] MOSZA, *i.m.*, 161. (A tanulmány szövegében Kuzmics százados szerepel, de ahogy a tanulmány által idézett szövegből is látszik, valójában Ernst százados rendeli kihallgatásra Medvét.)

A zsír, a zsíros kenyér motívuma, amely önmagában is abjekciót válthat ki, többször asszociálódik a kihallgatással és Medve abjekt tapasztalatával. Az ablakbetörés-jelenetet követő retrospektív kihallgatási epizód szintén egy zsíros kenyérrel összefüggő büntetést tematizál.[92] Az undort és félelmet kiváltó abjekt tapasztalat egy olyan élményből származik, amikor a külvilág elemei „tárgyszerű, idegen érzetként hatolnak a szubjektumba".[93] Az abjekt tapasztalatban a szubjektumok és az objektumok, illetve a szubjektumok közötti előzetesen kialakított határok felszámolódnak, és ez az összeomlás veszélyével fenyegeti a szubjektumot, amely kiváltja az abjekt émelygésszerű érzetét.[94]

Az abjekt-tapasztalatot a regény szereplői közül legerősebben Medve éli át, bár ennek enyhébb formájával Bébé is szembesül az ereklye-jelenetsorban.[95] Az abjekt tapasztalat kiváltója mindkét esetben Schulze, akinek viselkedése, kilépése az előzetes kategorizációból, körülhatároltságból és behatolásával a megértve levés és az apa mindkét elbeszélő esetében hiányzó pozíciójába a szubjektum összeomlásának veszélyével fenyeget.

A medvetánc-jelenetben és korábban a zsíros kenyér ügy miatti fogdai jelenetben saját szereplehetőségeit mérlegeli, és felismeri, hogy míg másokat igen, önmagát képtelen szubjektumként meghatározni,[96] amely a felbomlás tapasztalatával fenyegeti.[97] A medvetánc-jelenet alatt érzett abjekt tapasztalatot követő fejezeteket ismét Bébé fokalizálja (itt található Schulze fenyítéseinek leírása mellett az éjszakai riadó is, amely a fentebb elemzett módon Bébé újfajta nyelv- és megértésfogalmának alapja lesz), majd Medve következő említése már a szökéséről tudósít, így az ablakbetörés-jelenetsor és az általa kiváltott abjekt-tapasztalat a szökés közvetlen kiváltó okának tekinthető, és a szubjektumnak az abjekcióban való felbomlás előli menekülőseként értelmezhető.

---

[92] „Nem szándékosan csinálta, amiért becsukták, de nem is bánta meg. Földhöz vágta a zsíros kenyerét." (210. oldal)
[93] MOSZA, *i.m.,* 161.
[94] KRISTEVA, *i.m.*
[95] „Odanéztem. Schulze azonban éppen odalépett egy éjjeliszekrényhez, hogy ledobja Zámencsik és a B-osztályos Ugrin ruháit. Félprofilból láttam az arcát. Hirtelen, így messziről, úgy vettem észre, hogy egészen jóképű ember. Egészséges, frissen mosdott, vöröses, férfiasan tiszta arca volt. Higgadt önbizalom áradt róla, sőt megbízhatóság, egyenesség. Egy pillanatra megdöbbentem ezen a felfedezésen." (202. oldal)
[96] „Irigyelte Drághot, megint másért. Irigyelte Czakót, Tóth Tibort. Irigyelte Borsát. Még a Laczkovics fiúkat is irigyelte. Mindenkit azért, amiben különb volt nála. És mindenki különb volt nála a dolgok férfiasabb elviselésében. Edzettebbek, keményebb szabásúak - gondolta. - **Vagy legalább valamilyenek**." (saját kiemelés) (219. oldal)
[97] „Ő pedig titokban mély szégyent érzett, züllöttséget, felbomlást." (214. oldal)

6.3 EGY ÚJ MEGÉRTÉSFOGALOM KIALAKULÁSA

6.3.1 A nyelv világának vállalása

A szökés, az onnan való visszatérés és az azt követő fogdában töltött éjszaka fordulópontot jelent Medve katonaiskolai életében és a megértésről való gondolkodásában is. Medve megszökik, azonban visszatér, és a fogdában már egy újfajta szubjektum és megértéskoncepció kezd kibontakozni a Bébé narrációjában Medve belső monológját közvetítő szövegrészletekből (*Sem azé, aki fut,* 2. fejezet).

A fogdai monológ azért különösen fontos, mert a nyelvi valóságtól eddig csökönyösen elhatárolódó, a megértést más tartományokba utaló Medve ekkor szembesül azzal, hogy ez az elhatárolódás már nem kivitelezhető többé: „de ugyanekkor fájdalmasan érezte, hogy nem tud többé nem tudomást venni erről a világról, melyben a szavak, tettek tökéletlen látszata uralkodik, sőt el sem tudja hagyni őket többé, visszamenekülve saját fellengzős világába, lelke isteni magányába, ahol forma nélkül is teljes és tökéletes minden.” (258. oldal)

Medvét az ontológiai megértés, megértve levés abjekt tapasztalatok formájában realizálódó érvénytelenedése következtében a szubjektum teljes felbomlásának veszélye fenyegeti. Integritását kezdetben a szubjektum teljes elszigetelésével próbálja megőrizni (ezt reprezentálja a szökési kísérlet), majd ennek kudarca után a nyelvben való lét vállalása mellett dönt, amelynek eredményeként, ha töredékesen is, de továbbra is lehetséges marad a mások általi megértve levés és megértetés, éppen a szavak, a nyelv által, amely a szubjektumok összekapcsolódott teljességén alapuló gyermekkori létállapot helyébe lép.[98]

Az abjekt tapasztalatot Kristeva szerint a vallás és a művészet segíthet megtisztítani.[99] Medve Pascalt kezd olvasni, és ami a regényfikció szempontjából még fontosabb: írni kezd. A nyelv világának vállalása és az abjekt tapasztalatoktól való megtisztulás vágya együttesen motiválhatja Medve íróvá válását, amely a fikció szerint magának a regénynek az alapja is.

---

[98] „Olyan világban szeretett volna élni, ahol mindenki érti még a néma gyereket is. Magyarázkodás nélkül. Mindig bízott is benne, anélkül hogy sokat gondolkozott volna fölötte, hogy valamilyen különb és rejtelmesebb megértés köti össze az egyik embert a másikkal, mint a szavak és a cselekedetek. Milyen keveset tudnak ezek közölni. Igent vagy nemet, feketét vagy fehéret, nevetést vagy sírást. És mindig hamisítanak, hazudnak. Mégis tudomásul kell vennie, hogy ezekre van hagyatva. A világ nem ért másból, mint a hangos, elnagyolt, durva jelekből. A látszatokból. Mindabból, aminek határozott formája van. Nagyot kell kiáltani, másképp oda sem figyelnek. Két szóból többet értenek, mint húszból; viszont százszor kell ugyanazt elmondani. Vagy jobb egy erélyes rúgás. Máskor megteszi egy kurta tréfa. Egyszerre csak egy dolgot lehet kifejezni, s mindent túlozni kell, ferdíteni, megjátszani: elnyomorítani a teljes igazságot és az ember ép, egész lelkét: a valóságot.” (255-256. oldal)

[99] KRISTEVA, *i.m.*, 17.

6.3.2 Megértés és magány

Medve szökése után a fogdában egy újfajta megértéskoncepció kezd el kialakulni, amelynek az alapvetése a gyermekkori megértve levés állapotához hasonlóan a szubjektumok eredendő összekapcsolódása. Ez az összekapcsolódás az individuumok atomisztikus széttagolódásával áll szemben,[100] azonban a szubjektumok kapcsolódását paradox módon a magány közös tudata motiválja.

Az eredeti létteljesség, amely Medve számára egyben a szubjektumok gyermekkorban megismert eredendő összetartozását és ezáltal a megértésre való képességét is jelentette, az iskola és metaforikusan az egész felnőttkor jelenében fragmentáltan, széttöredezetten van jelen. A létteljesség újbóli elérése a magányon keresztül, az abban való feloldódás eredményeként lehetséges. A magány a gyermekkori megértés helyébe lépve képes lehet arra, hogy összekösse a világ felszínén darabjaira töredezett, tízezer lelkű individuumokat.[101] A magány fogalma így válhat egy újfajta összetartozás és egy újfajta megértéskoncepció alapjává Medve gondolkodásában: „annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé - noha a szűkebb vagy tágabb gömbfelületeken, melyekből diszkrét pályákat, elszigetelt ponthalmazokat ütünk ki, esetleg egyáltalán nem érintkezhetünk."[102]

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban kísérletet tettem arra, hogy Ottlik Géza *Iskola a határon* című, a magyar irodalomban kiemelten fontos szerepet betöltő regényének megértésfogalmát a szakirodalom eddigi eredményeit továbbgondolva, árnyalva, a fogalomnak a szöveg során folyamatosan változó minőségét figyelembe véve érzékeltessem. A dolgozat elkészítését a megértés fogalmának teljes szövegre kiterjesztett vizsgálata előzte meg, amelynek eredményeként kirajzolódott az a folyamatrendszer, amelyet dolgozatomban megkíséreltem ismertetni. A megértés fogalma a szöveg bevezető narratív egységében az explicit és implicit állítások közti feszültségben van jelen, amely motiválja a szakirodalom jelentős részében elfogadott teljes, szavak nélküli megértés tézisének felülvizsgálatát.

---

[100] „ti a féltve őrzött szerelmeitek alján csak a részvétlenség fájdalmasan szilárd talajára építhettek" (389. oldal)
[101] „Mert konvergens, egy metszőpontból kiinduló sugárnyaláb tagjainak is tekinthetjük magunkat, hiszen annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé - noha a szűkebb vagy tágabb gömbfelületeken, melyekből diszkrét pályákat, elszigetelt ponthalmazokat ütünk ki, esetleg egyáltalán nem érintkezhetünk." (389. oldal.)
[102] „Hát nem veszitek észre, hogy nektek is tízezer lelketek van?" (389. oldal)

Dolgozatomban a regény két elbeszélőjéhez, Bébéhez, illetve Medvéhez tartozó megértésfogalmak változó állapotainak felvázolásához felhasználtam a recepció korábbi kutatási eredményeit, például a wittgensteini nyelvjátékfogalmat, illetve Kristeva abjekt fogalmát a regény értelmezésébe bevonó elemzéseket, ám a szakirodalom jelentős részétől eltérő módon a szövegben szereplő szavak nélküli teljes megértés tételének felülvizsgálatára törekedtem.

Dolgozatomban felvázoltam a regény két elbeszélőjének megértésfogalmában az elbeszélés során végbemenő változásokat. Következtetésem szerint Medve a megértve levés ontológiai állapotából az iskolai abjekt tapasztalatok hatására, amelyek szubjektumának felbomlásával fenyegetnek, az individuum végleges atomizálásának elkerülése érdekében kénytelen átlépni a nyelv és az ahhoz kapcsolódó töredékes megértés világába, amelyben a szubjektumok újfajta összekapcsolódása paradox módon a magányon keresztül lehetséges.

Bébé ezzel szemben a gyermekkori megértést alapvetően értelmezésként tételezi, amelyet az iskolában egy nyelvjátékon alapuló közösségfogalommal cserél fel, melyben a társak a nyelvjátékok segítségével értik meg egymást. Ez az élmény az individuumok teljes azonosulási lehetőségének képzetét teremtik meg Bébében, ez a koncepció azonban a keretfejezetek során is feszültséggel terhelt. Bébé új megértéskoncepciója a narratíva létrehozása során formálódik, amely egy gadameri értelemben vett hermeneutikai dialógusként értelmezhető. Bébé ezzel a gyermekkori értelmezésfelfogásának némileg módosított változatát alkalmazza, amely azonban a gadameri értelemben soha nem teszi lehetővé a regény explicit állításai ellenére a másik individuum teljes megértését. A szöveg egésze így mindkét elbeszélő esetében érvényteleníti a keretfejezetek explicit állításait, és egy újfajta, árnyaltabb megértésfogalmat közvetít az olvasó felé.

8. BIBLIOGRÁFIA

ALMÁSI Miklós, *Egy nevelődési regény a középosztályról = Az elbeszélés nehézségei: Ottlik-olvasókönyv*, szerk. KELECSÉNYI László, Bp., Holnap, 2001.

ARATÓ László, *Sztoikus-e az Iskola végső üzenete?: A Jakus-Hévizi hipotézis újragondolása*, Iskolakultúra, 2019/12, 73–80.

BAL, Mieke, *Focalization* = M.B., *Narratology: Introduction to The Theory of Narrative*, trans. Christine van Boheemen, Toronto - Buffalo - London, University of Toronto, 2017, 132–154.

FARKAS Edit, *Az elbeszélés nehézségei: Ottlik Géza Iskola a határon című regényében*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1993/1-2, 47–65.

FŰZFA Balázs*: „Sem azé, aki fut...": Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*, Bp., Argumentum, 2006 (Irodalomtörténeti Füzetek, 158).

GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Osiris, 2003 (Sapientia Humana).

GENETTE, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, trans. Jane E. Lewin, Ithaca, Cornell, 1983.

HORVÁTH Kornélia *A nyelvhez való viszony kérdései az Iskola a határonban*, Kortárs, 2011/7-8, 133-139.

JAKUS Ildikó, HÉVIZI Ottó, *Ottlik-veduta*, Pozsony, Kalligram, 2004.

KELECSÉNYI László, *A szabadság enyhe mámora: Ottlik Géza életei*, Bp., Magvető, 2000.

KELECSÉNYI László, *100 éve született Ottlik Géza: Ideje van: A 'Továbbélők' kézirat- és kiadástörténetéről*, Iskolakultúra, 2002/5, 79–84.

KRISTEVA, Julia, *Powers of Horror: An essay on abjection*, trans. Leon S. Roudiez, New York, Columbia University, 1982.

MOSZA Diána*, A test és a hatalom viszonya az Iskola a határonban = A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 158–169.

OLASZ Sándor, *Ottlik regényszemléletének változásai* = O.S., *Mai magyar regények*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 34–44.

OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1976, 393.

OTTLIK Géza, *Körkérdés Jézusról* = O.G., *Próza*, Bp., Magvető, 1980.

PALKÓ Gábor, *Másodlagos megfigyelés és megértésdeficit az [I]skolában = „Próza az, amit kinyomtatnak": Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152.

PAPP Ágnes Klára, *Város és határ, térkép és labirintus: Az Iskola a határon és a Buda közt végbemenő váltás térpoétikai megközelítésb*en = *„Próza az, amit kinyomtatnak": Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Ottlik Géza*, Pozsony, Kalligram, 1994.

SZERECZ György, *Reprodukciók: Olajnyomatok a regény falain = A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 212–220.

TARNAI Csillag, *Mozdulatokba rejtett játék: Testtechnikák és karnevál az Iskola a határonban = A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 170–185.

TÁTRAI Szilárd, *Az elbeszélés lehetőségei: narráció és fokalizáció Ottlik Géza Iskola a határon és Továbbélők regényében*, Magyar Nyelvőr, 2002/2, 157-169.

TÁTRAI Szilárd, *Az Iskola a határon perspektivikussága: kognitív poétikai megközelítés = Próza az, amit kinyomtatnak": Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WERNITZER Julianna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 124–152.

THIMÁR Attila, *A Lukács fürdő két lépcsősora: Kérdésirányok szabadsága = A mindenség ernyőjére kivetítve: Hatvanéves az Iskola a határon*, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Budapest, Kortárs, 2021, 291–301.

WITTGENSTEIN, Ludwig *Logikai-filozófiai értekezés: Tractatus Logico-Philosophicus*, ford. Márkus György, Bp., Akadémiai, 1989.